

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ & ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης
Πανεπιστημίου Αθηνών

ΜΑΡΗ ΛΑΥΡΕΝΤΙΑΔΟΥ

να φεύγεις και να ριζώνεις

Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Προλογικά σημειώματα: Guy Burgel, Αντώνης Κόντης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΖΗΣΗ

Σειρά Ειδικών Μελετών της Μετανάστευσης & Διασποράς **No 3**

ΝΑ ΦΕΥΓΕΙΣ ΚΑΙ ΝΑ ΡΙΖΩΝΕΙΣ

*Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση
του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του
με οποιοδήποτε μέσο χωρίς σχετική άδεια του Εκδότη.*

ISBN : 960-02-2009-3
Copyright© 2006: Εκδόσεις Παπαζήση Α.Ε.Β.Ε.
Νικηταρά 2, 106 78 Αθήνα,
Τηλ.: 210 3822.496, 210 3838.020
Fax: 210 3809.150

Προεκτύπωση: PRESS LINE
Μάγερ 11, 104 38 Αθήνα
Τηλ.: 210 5225.479

Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία : ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ ΑΤΤΙΚΗΣ Α.Ε.
Τηλ.: 210 2403.850, Fax: 210 2403.852

Μάρη Λαυρεντιάδου

ΝΑ ΦΕΥΓΕΙΣ ΚΑΙ ΝΑ ΡΙΖΩΝΕΙΣ

Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΕΣΣΔ
ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Προλογικά σημειώματα:

Guy Burgel

Αντώνης Κόντης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΑΘΗΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	31
-----------------------	----

ΜΕΡΟΣ 1^ο

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΝΤΙΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ	43
---	----

Κεφάλαιο I

Οι μεταναστευτικές διαδρομές των Ελλήνων στην τσαρική Ρωσία	45
--	----

α. Περιορισμένες οικονομικές μετακινήσεις στα πλαίσια των έντονων μεταναστευτικών ροών λόγω πολεμικών συγκρούσεων και ο ρόλος της τσαρικής πολιτικής στη ρύθμιση των μεταναστευτικών ρευμάτων.....	49
--	----

β. Αλλαγή του χαρακτήρα των μετακινήσεων και η θέση της ελληνικής διασποράς στα πλαίσια της επέκτασης του σοβιετικού κράτους.	69
--	----

Κεφάλαιο II

Ένας συγκρατημένος δυναμισμός (1956-1985): Οι πρώτες μετακινήσεις στην Ελλάδα.	79
---	----

Κεφάλαιο III

Η θέση των Ελλήνων Ποντίων

στη σοβιετική κοινωνία.	83
α. Τα χρόνια της επανάστασης: οι Έλληνες μέσα στον κυκεώνα μοναδικών γεγονότων.	83
β. Το εθνικό ζήτημα στη Σοβιετική Ένωση και η ελληνική κοινότητα.	89
γ. Οι υποχρεωτικές μετακινήσεις: μια ρήξη στη διαδικασία ένταξης των Ελλήνων Ποντίων στη σοβιετική κοινωνία.....	93
δ. Ο ρόλος και η συμβολή της ελληνικής διασποράς πριν και μετά την ανακήρυξη του ελληνικού κράτους.	97

Κεφάλαιο IV

Παράλληλες μεταναστευτικές ιστορίες

σε ένα κοινό ιστορικό χώρο.....	105
α. Η ανάλυση της μετανάστευσης των Ελλήνων Ποντίων με βάση σκέψεις πάνω στη γεωγραφία της διασποράς.	106
β. Η μεταναστευτική ταυτότητα των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση.....	112

Κεφάλαιο V

Οι μεταναστεύσεις των Ελλήνων από την πρώην

Σοβιετική Ένωση στην Ελλάδα.....	119
α. Το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα: από το 1918 έως το τέλος της δεκαετίας του 20.	119
β. Το δεύτερο μεταναστευτικό ρεύμα (1939 – 1963).	130
γ. Το τρίτο μεταναστευτικό ρεύμα (1964 – 1989)	131

δ. Το τελευταίο μεταναστευτικό ρεύμα: μια δοκιμασία για τη μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας.	137
--	-----

Κεφάλαιο VI

Μεθοδολογία της έρευνας.	141
α. Στόχος της έρευνας.	141
β. Η έρευνα.	142

Κεφάλαιο VII

Βασικοί λόγοι του τελευταίου μεταναστευτικού ρεύματος των Ελλήνων από την πρώην ΕΣΣΔ.	151
α. Εισαγωγή.	151
β. Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση στις χώρες προέλευσης.	154
γ. Τα κοινωνικοπολιτικά γεγονότα που οδήγησαν τους Έλληνες σε μαζική αναχώρηση.	160

Κεφάλαιο VIII

Η διαδικασία μετανάστευσης των Ελλήνων Ποντίων από τις πρώην σοβιετικές Δημοκρατίες: Δοκιμασίες και δυσκολίες.	173
α. Η προετοιμασία της επιστροφής: η πρώτη επίσκεψη στην Ελλάδα.	174
β. Οι τύποι της μετανάστευσης.	180
γ. Οι λόγοι μετανάστευσης στην Ελλάδα.	181
δ. Τάσεις και προοπτικές του ελληνικού μεταναστευτικού ρεύματος.	184

ΜΕΡΟΣ 2^ο

ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΣΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ.	187
--	------------

Κεφάλαιο I

Η δημογραφική εξέλιξη της Θράκης από τη συνθήκη της Λωζάννης μέχρι σήμερα.	189
α. Η ανταλλαγή των πληθυσμών, η εγκατάσταση των προσφύγων.....	189
β. Οι πληθυσμοί που κατοικούν στη Θράκη	190

Κεφάλαιο II

Μουσουλμανική μειονότητα και χωρική διαίρεση.	193
---	------------

Κεφάλαιο III

Οικονομικές δραστηριότητες και εθνικές διαφοροποιήσεις.....	199
--	------------

Κεφάλαιο IV

Η θέση των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση στον πολυπολιτισμικό θρακικό χώρο.	201
α. Η εγκατάσταση των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στη Θράκη - Ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου του Κράτους στο σχεδιασμό μεταναστευτικής πολιτικής.	202
β. Αποτίμηση και κριτική του Προγράμματος Υποδοχής.....	204

γ. Η συμμετοχή των Ελλήνων Ποντίων στο Πρόγραμμα Υποδοχής και Αποκατάστασης	209
δ. Η τυπολογία της οικιστικής κινητικότητας στη Θράκη.	211

Κεφάλαιο V

Οι αλλαγές στον αγροτικό χώρο.	215
α. Ένας περιφερειακός σχεδιασμός καθυστερημένος και αναχρονιστικός.	215
β. Περιγραφή των νέων οικισμών μόνιμης εγκατάστασης των μεταναστών.....	218

Κεφάλαιο VI

Προοπτικές και τάσεις της εγκατάστασης των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στη Θράκη.	223
α. Τα διακυβεύματα για την τοπική κοινωνία.....	223
β. Το τέλος των μετακινήσεων των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση - Η αρχή μιας καινούργιας μετανάστευσης: η μετανάστευση προς τη Δυτική Ευρώπη και την Κύπρο.	224

Κεφάλαιο VII

Το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας και οι περιφερειακοί Δήμοι: κοινωνικός κατακερματισμός του αστικού χώρου και η δυναμική της μεταναστευτικής ομάδας των Ποντίων.....	231
α. Ο κατακερματισμένος χώρος.....	231
β. Κοινωνικός διαχωρισμός και ομαδοποιήσεις.....	234
γ. Η αστική μορφολογία των περιφερειακών περιοχών	

εγκατάστασης των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση.....	237
--	-----

Κεφάλαιο VIII

Χωρικήτητα και στρατηγικές στέγασης.....	241
α. Η κατοικία. Ένας δυνατός και συμβολικός δεσμός.....	241
β. Η επέκταση της πόλης με την ανάπτυξη νέων οικισμών.....	243
γ. Η τυπολογία της οικιστικής κινητικότητας στην Αθήνα.....	246

Κεφάλαιο IX

Μια περιοχή με έντονα τα χαρακτηριστικά της ταυτότητάς τους στις παρυφές της πόλης.....	249
α. Η πλατεία ως ο κατεξοχήν δημόσιος χώρος: η έξοδος στην πόλη.....	250
β. Ο μετασχηματισμός των οικονομικών δραστηριοτήτων στην πόλη: το πλανόδιο εμπόριο. ...	252
γ. Το πλανόδιο εμπόριο: μια δραστηριότητα καταφύγιο ή ένα παραδοσιακό επάγγελμα;	256

Κεφάλαιο X

Αστικές μετακινήσεις που μαρτυρούν το δυναμισμό του ποντιακού πληθυσμού από την πρώην Σοβιετική Ένωση.....	259
---	------------

Κεφάλαιο XI

Οι Έλληνες μετανάστες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης αντιμέτωποι με δύο κοινωνικές μνήμες.....	263
--	------------

ΜΕΡΟΣ 3^ο

ΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΧΩΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ	267
---	-----

Κεφάλαιο I

Οι δεσμοί με τη χώρα προέλευσης.	269
---	-----

Κεφάλαιο II

Οι δεσμοί με τη χώρα άφιξης.	273
α. Τα δίκτυα της μετανάστευσης: οι εξαιρέσεις και ο κανόνας.....	273
β. Η γλώσσα και η θρησκεία.....	277

Κεφάλαιο III

Το διοικητικό και νομικό καθεστώς.	281
---	-----

Κεφάλαιο IV

Η κοινωνική σύνθεση των μεταναστών.	285
--	-----

Κεφάλαιο V

Η αγορά εργασίας: δυσκολίες και πιθανότητες μόνιμης απασχόλησης.	293
α. Η γυναικεία απασχόληση.	302
β. Η εποχική δραστηριότητα στη Θράκη.....	304
γ. Συνθήκες εργασίας.	305
δ. Τα προβλήματα ένταξης στην αγορά εργασίας: η ανεργία.	312
ε. Οι Έλληνες Πόντιοι οι Έλληνες μουσουλμάνοι	

και οι αλλοδαποί μετανάστες:	
μια συγκρουσιακή κατάσταση.....	315
στ. Οι σχέσεις με τη χώρα προέλευσης.	316

Κεφάλαιο VI

Ευνοϊκοί παράγοντες ένταξης των

Ελλήνων Ποντίων στην κοινωνία υποδοχής.....	319
α. Ο μύθος της επιτυχίας των Ποντίων.....	319
β. Δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο τους.....	320
γ. Η πρόσβαση στην ιδιοκτησία.	324
δ. Το ξερίζωμα των παιδιών από την πατρίδα τους.	
Οι πιθανότητες ένταξής τους στην κοινωνία	
υποδοχής.....	324
ε. Ο γάμος.....	327

Κεφάλαιο VII

Συμπεριφορές των ντόπιων απέναντι

στους επαναπατρισθέντες.	331
α. Η γνωριμία των δύο ομάδων.	332
β. Η παραμονή των Ελλήνων της διασποράς	
στον ελληνικό χώρο. Οι απόψεις των αυτοχθόνων.	
Οι προκαταλήψεις.....	333
γ. Οι ποντιακοί σύλλογοι.....	333

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	339
----------------------	------------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	349
--------------------------	------------

ΧΑΡΤΕΣ.....	375
Ευρετήριο.....	393

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1: Ίδρυση των ελληνικών πόλεων και χωριών στη Γεωργία και στη Νότια Ρωσία	66
Πίνακας 2 (συνέχεια από πίνακα 1): Ίδρυση των ελληνικών πόλεων και χωριών στη Γεωργία και στη Νότια Ρωσία	68
Πίνακας 3: Κατανομή των Ελλήνων στις σοβιετικές Δημοκρατίες μεταξύ 1959 και 1989.	81
Πίνακας 4: Κατανομή των Ελλήνων στη ΣΣΔ Γεωργίας.	82
Πίνακας 5: Κατανομή των τριών βασικών εθνοτήτων στη Μικρά Ασία.	102
Πίνακας 6: Ο αριθμός των προσφύγων σύμφωνα με τον τόπο καταγωγής τους	127
Πίνακας 7: Κατανομή των ερωτηματολογίων στην περιοχή της Θράκης.	145
Πίνακας 8: Κατανομή των ερωτηματολογίων στην Αθήνα	145
Πίνακας 9: Αυτόχθονας πληθυσμός και ρώσικος πληθυσμός ανά Δημοκρατία.	153
Πίνακας 10: Η ελληνική υπηκοότητα στην πρώην ΕΣΣΔ: κατανομή κατά Δημοκρατίες, Περιοχές και εθνογλωσσική κατάσταση.	159
Πίνακας 11: Αύξηση του ελληνικού πληθυσμού στην περιοχή Σταυρούπολης.	166
Πίνακας 12: Τύπος απασχόλησης στην ΕΣΣΔ πριν την	

	αναχώρηση για την πρώτη επίσκεψη στην Ελλάδα (έρευνα στη Θράκη).	177
Πίνακας 13:	Τύπος απασχόλησης στην ΕΣΣΔ πριν την αναχώρηση για την πρώτη επίσκεψη στην Ελλάδα (έρευνα στην Αθήνα).	178
Πίνακας 14:	Λόγοι μετακίνησης από την ΕΣΣΔ στην Ελλάδα (Θράκη).	182
Πίνακας 15:	Λόγοι μετακίνησης από την ΕΣΣΔ στην Ελλάδα (Αθήνα).	183
Πίνακας 16:	Κατανομή του μουσουλμανικού πληθυσμού με βάση την εθνική καταγωγή και ανά Νομό.	192
Πίνακας 17:	Αύξηση του πληθυσμού ανά γεωγραφικό διαμέρισμα το 1961, 1971, 1981 και 1991 (απόλυτος αριθμός).	195
Πίνακας 18:	Αριθμός και ποσοστό στο συνολικό πληθυσμό της αποδημίας (-) και της μετανάστευσης (+) ανά νομό της Θράκης κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1961-1970, 1971-1980, 1981-1990.	196
Πίνακας 19:	Αύξηση του πληθυσμού ανά γεωγραφικό διαμέρισμα το 1961, 1971, 1981, 1991 (ποσοστό).	197
Πίνακας 20:	Συνολική μεταβολή του πληθυσμού, φυσική κίνηση και μεταναστευτικές ροές μεταξύ 1961 και 1990.	197
Πίνακας 21:	Αποτίμηση της παραμονής στα Κέντρα Υποδοχής	211
Πίνακας 22:	Είδος δραστηριότητας στην πρώην Σοβιετική Ένωση (έρευνα στη Θράκη).	287
Πίνακας 23:	Είδος δραστηριότητας στην πρώην Σοβιετική Ένωση (έρευνα στην Αθήνα).	288
Πίνακας 24:	Σύγκριση του καθεστώτος απασχόλησης στη Σοβιετική Ένωση και στη Θράκη.	290

Πίνακας 25: Σύγκριση του καθεστώτος απασχόλησης στη Σοβιετική Ένωση και στην Αθήνα.	291
Πίνακας 26: Καθεστώς απασχόλησης των Ελλήνων Ποντίων στη Θράκη.	293
Πίνακας 27: Καθεστώς απασχόλησης των Ελλήνων Ποντίων στην Αθήνα.	294
Πίνακας 28: Κατηγορία δραστηριότητας ανά τύπο απασχόλησης στη Θράκη.	296
Πίνακας 29: Κατηγορία δραστηριότητας ανά τύπο απασχόλησης στην Αθήνα.	298
Πίνακας 30: Σημερινή δραστηριότητα ανά φύλο και ανά τύπο απασχόλησης στη Θράκη.	300
Πίνακας 31: Σημερινή δραστηριότητα ανά φύλο και ανά τύπο απασχόλησης στην Αθήνα.	301
Πίνακας 32: Κατανομή ανά φύλο των άεργων ενηλίκων και των άνεργων στη Θράκη.	302
Πίνακας 33: Κατανομή ανά φύλο των άεργων ενηλίκων και των άνεργων στην Αθήνα.	302
Πίνακας 34: Τύπος εποχικής εργασίας ανά φύλο.	304
Πίνακας 35: Το επίπεδο των μισθών στη Θράκη και στην Αθήνα.	307
Πίνακας 36: Διάρκεια αναμονής για εξεύρεση της πρώτης εργασίας στην Ελλάδα.	308
Πίνακας 37: Αριθμός εργασιών στις οποίες απασχολήθηκαν μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα.	309
Πίνακας 38: Σύλλογοι των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση στην περιοχή της Αθήνας και του Πειραιά.	336
Πίνακας 39: Σύλλογοι των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση στην περιοχή της Θράκης.	337

ΧΑΡΤΕΣ

- Χάρτης 1: Μεταναστευτικά ρεύματα των Ελλήνων
Ποντίων κατά τον 18^ο αιώνα. 376
- Χάρτης 2: Μεταναστευτικά ρεύματα των Ελλήνων
Ποντίων κατά τον 20^ο αιώνα. (1^ο μέρος)..... 377
- Χάρτης 3: Μεταναστευτικά ρεύματα των Ελλήνων
Ποντίων κατά τον 20^ο αιώνα. (2^ο μέρος)..... 378
- Χάρτης 4: Πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα των
Ελλήνων Ποντίων προς την Ελλάδα
κατά τον 20^ο αιώνα. 379
- Χάρτης 5: Δεύτερο μεταναστευτικό ρεύμα των
Ελλήνων Ποντίων προς την Ελλάδα
κατά τον 20^ο αιώνα. 380
- Χάρτης 6: Τρίτο μεταναστευτικό ρεύμα των Ελλήνων
Ποντίων προς την Ελλάδα κατά τον
20^ο αιώνα..... 381
- Χάρτης 7: Τόποι εγκατάστασης των Ελλήνων
Ποντίων στη Νότια Ρωσία (περιοχή του
Κρασνοντάρ). 382
- Χάρτης 8: Τόποι εγκατάστασης των Ελλήνων Ποντίων
στο Ουζμπεκιστάν και στο Καζακιστάν. 383
- Χάρτης 9: Τόποι εγκατάστασης των Ελλήνων Ποντίων
στις Αυτόνομες Δημοκρατίες της Αιζαρίας
και της Αμπχαζίας. 384
- Χάρτης 10: Πρόγραμμα υποδοχής και αποκατάστασης

	των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στο Νομό Έβρου.	385
Χάρτης 11:	Πρόγραμμα υποδοχής και αποκατάστασης των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στο Νομό Ροδόπης.	386
Χάρτης 12:	Πρόγραμμα υποδοχής και αποκατάστασης των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στο Νομό Ξάνθης.	387
Χάρτης 13:	Πληθυσμός των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στις περιοχές επιδοτούμενης ενοικίασης (Έβρος).	388
Χάρτης 14:	Πληθυσμός των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στις περιοχές επιδοτούμενης ενοικίασης (Ροδόπη).	389
Χάρτης 15:	Πληθυσμός των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στις περιοχές επιδοτούμενης ενοικίασης (Ξάνθη).	390
Χάρτης 16:	Τόποι εγκατάστασης των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στο Πολεοδομικό συγκρότημα Αθηνών.	391

Προλογικό σημείωμα

Guy Burgel

Το βιβλίο της Μάρης Λαυρεντιάδου μας προσφέρει ένα καλό παράδειγμα της ακμαιότητας των κοινωνικών επιστημών στη σύγχρονη Ελλάδα. Πέρα από μεγάλες αναδομήσεις της ιστορίας και της πολιτικής φιλοσοφίας που γοήτευσαν τις προηγούμενες γενιές, οι πιο νέοι ερευνητές ενδιατρίβουν σήμερα με πάθος, μέσα από έρευνες πεδίου, σε τοπικές συναντήσεις με πληθυσμούς προς αποκάλυψη και αναδεικνύουν τη λογική και τις αντιθέσεις μιας κοινωνίας και ενός χώρου, που συνταράχτηκαν μέσα σε μερικές δεκαετίες από τη βίαιη οικονομική ανάπτυξη, τις αναταράξεις του πολιτικού εκδημοκρατισμού και τις αλλαγές της διεθνούς συγκυρίας, είτε αυτό αφορά την προσήλωση στην ευρωπαϊκή οικοδόμηση, είτε την κατάρρευση του κομμουνισμού στην Ανατολική Ευρώπη. Χωρίς να μειώνουν σε τίποτα την αυθεντικότητα της ελληνικής διάνοησης, η οποία χαρακτηρίζεται από μια κάποια διαπερατότητα μεταξύ των επιστημονικών θεματικών και απελευθερώνει από τις ακαδημαϊκές κατηγοριοποιήσεις τόσο λυπηρές στη Δυτική Ευρώπη, αυτές οι καινούργιες προσεγγίσεις της προσδίδουν μια ασύγκριτη διάσταση της περιέλιξης ατομικών λογικών και συλλογικών μηχανισμών που δημιουργούν τελικά την ιστορία.

Αυτή είναι η κατεύθυνση του βιβλίου της Μάρης Λαυρεντιάδου όταν αναφέρεται στην εγκατάσταση των Ελλήνων Ποντίων στην ιστορική τους πατρίδα. Διαδοχικά ιστορικός, δημογράφος, ανθρωπολόγος και γεωγράφος, μας κάνει να

ανακαλύψουμε, από τη Ρωσία στη Θράκη και στην Αθήνα, τόσο την εκατονταετή δύναμη των μεγάλων εποικιστικών ρευμάτων, όσο και των ατομικών επιλογών, που μαζί δημιουργούν το χώρο και διαμορφώνουν τις πολιτικές. Η ανωνυμία του πλήθους και η μοναχικότητα αυτών που παίρνουν τις αποφάσεις προβάλλουν, έτσι, κάτω από το οξύ φως του ερευνητή.

Όντως, η βασική αρετή του βιβλίου της Μάρης Λαυρεντιάδου είναι να μας μυήσει στην επικαιρότητα μιας επανερχόμενης προβληματικής μέσα σε μια Ευρώπη, που ξαναανακαλύπτει, μετά από ένα τέταρτο του αιώνα στασιμότητας, δικαιολογημένης από την οικονομική κρίση, την επιστροφή της μετανάστευσης. Αλλά μέσα από τους Έλληνες Πόντιους, η συζήτηση αλλάζει νόημα: οι παραδοσιακές χώρες προέλευσης, όπως η Ελλάδα, μετατρέπονται σε χώρες υποδοχής ή χώρες διέλευσης. Η εγκατάσταση παλαιότερα συνώνυμη με τη μονιμότητα, όχι μόνο δεν αποκλείει, αλλά ενισχύει, την κινητικότητα και τέλος, μέσα στο παιχνίδι, πάντα πολύπλοκο των διαδικασιών απόθησης και έλξης των τόπων μπλέκονται τα οικονομικά κίνητρα και τα πολιτικά σχέδια, οι πιέσεις των ομάδων και ο παλμός των ατόμων. Η διπλή ιστορική διασπορά των Ελλήνων Ποντίων, με μακρινές καταβολές στην Ελλάδα, επιστρέφοντας μετά από μια οδύσσεια που τους οδήγησε στην Κεντρική Ασία, εμφανίζεται ως αδιάψευστος μάρτυρας. Και η Μάρη Λαυρεντιάδου διαπρέπει στην ανάδειξη της ειρωνείας των καιρών. Είναι πρωταρχικά, η συνέχεια των ιστορικών λογικών: από την τσαρίνα Αικατερίνη Β' ως τις σύγχρονες απόπειρες εγκατάστασης από τις ελληνικές κυβερνήσεις πληθυσμών σε ζώνες με στρατηγικό δημογραφικό ενδιαφέρον (Θράκη), κινητικότητες επιβαλλόμενες και αυθόρμητες εναλλάσσονται για αυτόν το λαό-ταξιδευτή. Και πάντα το πολιτικό στοίχημα, που επιλέγει είτε να κρατήσει τους Έλληνες εκπατρισμένους σε μακρινές περιοχές, είτε να ευνοήσει την

επιστροφή τους στη χώρα, συναντά τα ατομικά πεπρωμένα, παρ' όλο που οι εποχές και οι τόποι αλλάζουν χαρακτήρα. Η οπτική της Μάρης Λαυρεντιάδου μας οδηγεί λοιπόν στο στοχασμό της εθνικής ταυτότητας, των αμφιλεγόμενων σχέσεων της με την εθνικότητα, άρα και τη γλώσσα, τη θρησκεία, τα έθιμα και την ιδεολογική δέσμευση, θέση που στηρίζει πάνω σε βάσεις φανερά πιο ορθολογιστικές: σύνταξη με το μπολσεβικισμό ή αφοσίωση στις αξίες της αστικής τάξης στη Ρωσία της Οκτωβριανής Επανάστασης, υιοθέτηση της υπερκατανάλωσης στη σύγχρονη Ελλάδα. Η γεωγραφία της μετανάστευσης δεν είναι λοιπόν τίποτα άλλο παρά η κοινωνική και ιστορική διαμόρφωση του χώρου.

Ένα δεύτερο σημείο που πρέπει να υπογραμμιστεί στο βιβλίο της Μάρης Λαυρεντιάδου είναι ο ύμνος στις αφομοιωτικές αξίες της πόλης, και ιδιαίτερα της μεγάλης πόλης: η δουλειά, η εκπαίδευση, η αλληλεγγύη της ομάδας, μπορούν να εκφραστούν με πιο εποικοδομητικό τρόπο από ότι στην απομόνωση της επαρχίας στη Βόρεια Ελλάδα. Στην αρετή της πυκνότητας των ανθρώπινων σχέσεων ή στην αντοχή των μηχανισμών της αστικής αφομοίωσης, οι Έλληνες Πόντιοι ξαναβρίσκουν τις λογικές που συνέστησαν τη δύναμη της αθηναϊκής ανάπτυξης στα χρόνια του 50 και του 60, όπως είναι η αποτελεσματικότητα της αντιπαροχής, η ελαστικότητα της εργασίας (ο ρόλος του πλανόδιου εμπορίου), η διατήρηση των οικογενειακών δεσμών. Αλλά και εκεί, οι εποχές έχουν αλλάξει: η προσφυγή στον πολιτικό μηχανικό, στις κατασκευαστικές εταιρείες αντικαθιστούν την επιδεξιότητα του παλιού καιρού, ενώ η χωρική επέκταση πραγματοποιείται περισσότερο προς το βορρά του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας (ορεινοί όγκοι Πεντέλης και Πάρνηθας), παρά προς στα δυτικά (Αιγάλεω) ή στα ανατολικά (Υμητός).

Η Μάρη Λαυρεντιάδου αναδεικνύει έτσι με πρωτότυπο τρόπο αυτό που αποτελεί την επιτυχία και την πρόκληση

της σύγχρονης μητρόπολης δηλαδή τη δύναμη των θέλητρών της και την ικανότητά της να εντάσσει, όπως και την παράλληλη δυνατότητά της για χωρική και κοινωνική περιθωριοποίηση. Πρέπει να την ευχαριστήσουμε που πέρα από την ωραία ιστορία των Ελλήνων Ποντίων, συνέβαλε στην κατανόηση της σημερινής πόλης.

Guy BURGEL,
Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Paris X- Nanterre.

Προλογικό σημείωμα

Αντώνης Κόντης

Δομικό στοιχείο της ιστορίας του ελληνικού έθνους, ενός έθνους με μεγάλο ιστορικό βάθος, είναι η υψηλή γεωγραφική κινητικότητα ορισμένων τμημάτων του. Ποικίλλουν βέβαια σε κάθε μεταναστευτικό ρεύμα τα αίτια/κίνητρα, οι μορφές και οι επιδράσεις του. Σηματοδοτούν όμως αυτή καθεαυτή την ιστορική πορεία του ελληνικού έθνους που το εντάσσουν, μαζί με το εβραϊκό, το αρμενικό και ως ένα βαθμό το ινδικό και το κινεζικό, στην κατηγορία των εθνών με μεγάλη διασπορά. Δεν νοείται, ως εκ τούτου, μελέτη του ελληνικού έθνους και κράτους χωρίς ανάλογη μελέτη της γεωγραφικής κινητικότητας των μελών του.

Σημαντικές, μέχρι την ίδρυση του Νεοελληνικού Κράτους, γεωγραφικές κινήσεις πραγματοποιούνται κατά την αρχαιότητα με τον αποικισμό Ελλήνων στη Μεσογειακή Λεκάνη και στον Εύξεινο Πόντο, κατά τη ρωμαϊκή περίοδο με τη βίαιη μεταφορά στη Ρώμη και κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας με την εκδίωξη ή την αναγκαστική μετακίνηση προς τη Δύση μέρους του ελληνικού πληθυσμού.

Μετά την ίδρυση του Νεοελληνικού Κράτους (1828) συνεχίζονται οι μαζικές μετακινήσεις ελληνικού πληθυσμού από και προς την ελληνική επικράτεια. Μεγάλες αποδημητικές κινήσεις εκτυλίσσονται προς στις υπερπόντιες χώρες κατά το πρώτο (1895 – 1930), κυρίως προς ΗΠΑ και κατά το δεύτερο (1955 - 1973) αποδημητικό ρεύμα με τη διαφοροποίηση ότι οι χώρες προορισμού είναι τόσο υπερπόντιες όσο και δυ-

τικοευρωπαϊκές. Κοινό χαρακτηριστικό τους είναι οι οικονομικοί λόγοι μετανάστευσης.

Παράλληλα πραγματοποιούνται και μεγάλες κινήσεις παλιννόστησης και εγκατάστασης ομογενών που προσδιορίζονται όμως κυρίως από εξω-ελληνικούς παράγοντες. Στην ελληνική επικράτεια εισέρχονται και εγκαθίστανται ομογενείς μετά τη μικρασιατική καταστροφή, σύμφωνα με τις ρυθμίσεις της συνθήκης της Λωζάννης (1923) που ακολούθησε, μετά τις εκδιώξεις που έγιναν από το Νάσερ από την Αίγυπτο (1952 και αργότερα) αλλά και από τους Τούρκους από την Κωνσταντινούπολη, Ίμβρο και Τένεδο (1955, 1964). Σ' αυτούς προστίθενται και οι εκούσια παλιννοστούντες εργαζόμενοι από υπερπόντιες και δυτικοευρωπαϊκές χώρες Έλληνες εργαζόμενοι και πολιτικοί πρόσφυγες από τις ανατολικές χώρες.

Δύο όμως τμήματα του ελληνικού έθνους, οι Πόντιοι στις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ και οι Βορειοηπειρώτες στην Αλβανία, εγκλωβίζονται στις χώρες αυτές εξ αιτίας των κλειστών προς τα έξω κομμουνιστικών καθεστώτων. Μετά την κατάρρευσή τους το 1999 / 2000, μεγάλο τμήμα της ελληνικής «ιστορικής διασποράς» μετακινείται και εγκαθίσταται στην ελληνική επικράτεια. Πρόκειται για «εθνικούς μετανάστες», όπως έχουν καταγραφεί στη διεθνή ειδική βιβλιογραφία - με αντιστοιχίες στο γερμανικό, φιλανδικό και εβραϊκό έθνος - με τμήματα τους να μετακινούνται εντατικά την τελευταία εικοσαετία από την διασπορά προς την κοιτίδα τους. Εξ αιτίας της στενής σχέσης μεταξύ διασποράς και μητρόπολης διαφοροποιούνται ως προς τα αίτια και τις επιδράσεις τους μερικώς οι μετακινήσεις ομογενών μεταναστών συγκριτικά με τις μετακινήσεις αλλογενών μεταναστών.

Τις μετακινήσεις εθνικών μεταναστών εξετάζει η συγγραφέας στην παρούσα έρευνα - μελέτη με αντικείμενο την είσοδο ομογενών από τον Πόντο στην ελληνική επικράτεια μετά το 1985/6. Χωρίς να αδιαφορεί για τα αίτια και τα κίνη-

τρα μετανάστευσής τους προς την Ελλάδα, απαραίτητο εξάλλου στοιχείο για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του φαινομένου, εστιάζει την προσοχή της στους όρους, στις συνθήκες και στα προβλήματα εγκατάστασής τους στην Ελλάδα. Αναπόφευκτα, εκτείνει την έρευνα - μελέτη της στις κεντρικές μεταβλητές - νομικές, πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές - της διαδικασίας εισόδου, εγκατάστασης και ένταξης. Επιτυγχάνει, και επιτυχώς, να διερευνήσει σε βάθος ένα εξ ορισμού πολυσύνθετο κοινωνικό ζήτημα. Η έρευνα - μελέτη της Λαυρεντιάδου χρησιμοποιεί την εμπειρική μέθοδο, μια αποτελεσματική μέθοδο για κοινωνική έρευνα πεδίου, απόκτησης γνώσεων για ένα καίριο, σύγχρονο και ερευνητικά νέο κοινωνικό φαινόμενο.

Ανιχνεύει με μεγάλη ακρίβεια τις διεργασίες, συμπεριφορές και καταστάσεις μιας μεταναστευτικής πληθυσμιακής ομάδας που της επιτρέπει τη διατύπωση συμπερασμάτων θεωρητικού και πολιτικού περιεχομένου.

Απομυθοποιεί προσδοκίες και στόχους που συνοδεύουν την απόφαση για εγκατάσταση στην Ελλάδα, συχνά υπερβολικές, λόγω της εξιδανίκευσης της πατρίδας αλλά και της ελλιπούς πληροφόρησης των μελών της ελληνικής διασποράς για τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα.

Αποκαλύπτει, επίσης, την οργανωτική και προγραμματική αδυναμία, αλλά και την περιορισμένη χρηματοδοτική ικανότητα, της ελληνικής πολιτείας να επηρεάσει ουσιαστικά την ομαλή ένταξη Ποντίων στον ελλαδικό οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό ιστό. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι η υπαγωγή σε σχετικά προγράμματα μόνο του 15% των εγκατασταθέντων Ποντίων στην Ελλάδα.

Ανοίγει νέους δρόμους στη διεπιστημονική προσέγγιση σύνθετων κοινωνικών ζητημάτων με τη γόνιμη συνάντηση κοινωνικών και θετικών επιστημών. Έτσι η συγγραφέας, παρά την παιδεία της που προέρχεται από την περιοχή των θετικών επιστημών, χειρίζεται με ευχέρεια και ευαισθησία κοι-

νωνικά ζητήματα ευπαθών ομάδων που υφίστανται τις αναμενόμενες, αλλά και τις απρόβλεπτες, συγκυριακές, δυσκολίες προσαρμογής σε ένα νέο περιβάλλον. Αν και αυτές ποικίλουν στο χώρο και στο χρόνο εμφανίζονται σε κάθε μεταναστευτική κίνηση. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που αναφέρει ο Θουκυδίδης για τις επιδράσεις του «λοιμού» στους πρόσφυγες στην Αθήνα το 430 π.Χ.. «Υπέφεραν περισσότερο οι πρόσφυγες. Μη έχοντας σπίτια, ζούσαν σε πνιγνρές καλύβες μέσα στο καλοκαίρι και πέθαιναν ανάκατα ο ένας μετά τον άλλον η αργοπέθαιναν μέσα στους δρόμους...» (Θουκυδίδης, Ιστορία 2, Β'52, σε μετάφραση Άγγελου Βλάχου).

Συνθέτει έτσι επιτυχώς ευρήματα διαφορετικών επιστημονικών κλάδων, τα οποία κάπως σχηματικά μπορούν να υπαχθούν στο γνωστικό αντικείμενο της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας και Ανθρωπογεωγραφίας, όταν συσχετίζει τη μορφολογία ενός χώρου με τη διαδικασία εγκατάστασης σ' αυτόν μιας νέας πληθυσμιακής ομάδας. Δημιουργούνται τότε κεντρόφυγες και κεντρομόλες δυνάμεις μεταφραζόμενες, στο εξεταζόμενο ζήτημα, σε έλξη και απόθεση μελών των εθνικών μεταναστών από το συγκεκριμένο χώρο. Είναι, κατά την άποψή μου, από τα πλέον ενδιαφέροντα ευρήματα της συγγραφέως. Η «κεντρομόλος δύναμη» (centripetal forces) ασκείται από το αστικό κέντρο και προσελκύει για μόνιμη παραμονή των Ποντίων στην ευρύτερη μητροπολιτική περιοχή της Αττικής με την προσφορά καλύτερων ευκαιριών οικονομικής και κοινωνικής ένταξης. Σ' αυτό συμβάλλουν επίσης τα «μεταναστευτικά δίκτυα» που αναπτύσσονται μεταξύ των νέο- και παλαιοαφιχθέντων τα οποία συνιστούν «κοινωνικό κεφάλαιο» και επιδρούν θετικά στη διαδικασία εισόδου, εγκατάστασης και ένταξης των Ποντίων. Απεναντίας, παρά τη διάθεση σ' αυτούς κατοικιών με ευνοϊκούς όρους, η «αναγκαστική» εγκατάστασή τους στην αγροτική και ημιαστική περιοχή της Θράκης λειτουργεί ως «κεντρόφυγος δύναμη»

(centrifugal forces) λόγω απουσίας βασικών προσδιοριστικών παραγόντων (εργασία, δημόσια αγαθά, κοινωνικά δίκτυα) για μια ομαλή και αποτελεσματική ένταξη. Προφανώς δεν επαρκεί η προσφορά του «συμπληρωματικού» αγαθού της κατοικίας για μόνιμη και ομαλή εγκατάσταση.

Τέλος, η συγγραφέας, εξηγεί, με εύληπτο και ελπιδοφόρο τρόπο για μελλοντικές σχετικές έρευνες - μελέτες, τη συνθετότητα της διαδικασίας ενσωμάτωσης εθνικών μεταναστών στη Μητρόπολη ως μιας μακρόχρονης και ασυνεχούς διεργασίας. Αποδεικνύει με πειστικότητα, αλλά και σαφήνεια, ότι η διαδικασία ένταξης προσδιορίζεται από πληθώρα οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων. Ιδιαίτερα αναδεικνύονται, από την μελέτη, οι πολιτισμικοί παράγοντες σε σημαντική, σχεδόν κυρίαρχη διάσταση ένταξης των Ποντίων με την έντονη εθνικοτοπική ταυτότητα.

Τη διερεύνηση ενός τόσο πολυσύνθετου κοινωνικού ζητήματος επιχειρεί η συγγραφέας με μεγάλη επιτυχία επιδεικνύοντας ερευνητική τόλμη, πρωτοτυπία και ευχέρεια εφαρμογής διεπιστημονικής προσέγγισης, στοιχεία που συνθέτουν στη συγγραφή μιας άρτιας μελέτης αλλά και που συμβάλλουν στην επιστημονική πρόοδο του συγκεκριμένου κλάδου.

**Αντώνης Κόντης,
Επίκουρος καθηγητής Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης
και Δημόσιας Διοίκησης, Πανεπιστήμιο Αθηνών.**